

บทที่ 3

ระเบียบวิธีวิจัย

การศึกษาทางสังคมวิทยา คือ การทำความเข้าใจปรากฏการณ์ต่างๆ ในสังคมที่เกิดขึ้น ซึ่งการวิเคราะห์ปรากฏการณ์ทางสังคม คือ การใช้วิธีการทำความเข้าใจโดยอาศัยการตีความ (interpretive understanding) อันเป็นหนทางนำไปสู่ความรู้เกี่ยวกับชีวิตทางสังคม การกำหนดวิธีการศึกษาดังกล่าวเป็นผลมาจากการมองความเป็นจริงทางสังคมที่ว่าโลกในเชิงสังคม (social world) เป็นโลกในเชิงสัญลักษณ์ (symbolic world) ที่ถูกสร้างขึ้นโดยจิตมนุษย์และไม่อาจเข้าใจได้ด้วยการพิจารณาในแง่ของความสัมพันธ์เชิงวัตถุ (Hughes 1980 : 66-67 อ้างใน เอมอร ทองเจียว 2539 :29) ความเป็นจริงทางสังคมจึงเป็นสิ่งที่ถูกสร้างขึ้นโดยบุคคลในสังคมนั้นๆ

ในการศึกษาเรื่อง "เมียน้อย : กระบวนการตัดสินใจและการปรับตัว" ครั้งนี้ ต้องการเข้าถึงความเป็นจริงทางสังคมในโลกเชิงประจักษ์ เพื่อสะท้อนให้เห็นถึงกระบวนการปรับตัวและการต่อรองของเมียน้อย จึงจำเป็นต้องใช้ระเบียบวิธีและตรรกะที่เป็นพื้นฐานของระเบียบวิธีที่สอดคล้องกับแนวคิดที่ใช้ในการศึกษาและสามารถเข้าถึงความจริงในโลกเชิงประจักษ์ได้นั้น ระเบียบวิธีศึกษาที่เหมาะสมสำหรับการศึกษาครั้งนี้ คือระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ (qualitative methodology)

การวิจัยเชิงคุณภาพ (qualitative methodology) เป็นระเบียบวิธีที่มุ่งศึกษาตามสภาพธรรมชาติของปรากฏการณ์ กล่าวคือ ไม่เข้าไปสอดแทรกหรือบิดเบือนการดำเนินไปของปรากฏการณ์ จะต้องศึกษาตามสภาพที่แท้จริง ซึ่ง Blumer (1969) เรียกวิธีการศึกษาแบบนี้ว่า "วิธีการศึกษาแบบธรรมชาติ" (naturalistic Inquiry) โดยมีสมมุติฐานอันเป็นที่มาของระเบียบวิธีศึกษาแบบธรรมชาตินี้ (อ้างในพงษ์สวัสดิ์ สวัสดิพงษ์ 2532) คือ

1. การวิจัยคือกระบวนการปฏิสังสรรค์

ตามทัศนะของ Blumer การทดลองใดๆ ที่เกี่ยวข้องกับมนุษย์ คือ กระบวนการปฏิสังสรรค์ชนิดหนึ่ง ซึ่งตรงข้ามกับการทดลองตามแบบอุดมคติของนักวิทยาศาสตร์กายภาพในการทดลองเกี่ยวกับมนุษย์ ผู้ทดลองไม่สามารถควบคุมสิ่งเร้าต่างๆ ที่มีผลต่อผู้ถูกทดลองทุกแง่มุมได้ ทั้งนี้เพราะว่าโดยข้อเท็จจริงแล้วผู้ถูกทดลองก็คือผู้กระทำซึ่งเข้าสู่สถานการณ์ของการทดลองพร้อมกับการ

นิยามสถานการณ์ของตนเอง และเมื่อเข้ามาแล้วผู้ถูกทดลองก็ได้ทำการตีความและกำหนดความหมายต่างๆ ในระหว่างช่วงของการปฏิสังสรรค์กับคนอื่นๆ ภายในห้องทดลอง กล่าวอีกนัยหนึ่ง การปฏิสังสรรค์ระหว่างมนุษย์เกี่ยวข้องกับกระบวนการตีความและเชื่อมประสานแนวการกระทำของแต่ละฝ่ายเข้าด้วยกัน ดังนั้นกระบวนการปฏิสังสรรค์ที่เกิดขึ้นภายในห้องทดลองซึ่งผู้ทดลองพยายามควบคุมสถานการณ์ และนำผู้ถูกทดลองเข้าสัมผัสกับสิ่งเร้าที่เขาต้องการศึกษาไม่ได้เปลี่ยนแปลงธรรมชาติและการกระทำของเขาเลย ทำให้ระเบียบวิธีที่นักสังคมวิทยาใช้นั้นจะต้องเป็นระเบียบวิธีที่คำนึงถึงข้อเท็จจริงข้างต้นตลอดเวลา

2. ระเบียบวิธีวิจัยจะต้องได้รับการตรวจสอบจากโลกเชิงประจักษ์

นักสังคมวิทยาแนวปฏิสังสรรค์สัญลักษณ์ได้กล่าวย้ำเสมอว่า ทุกแง่มุมของการวิจัยจะต้องได้รับการตรวจสอบความถูกต้องแม่นยำตรงจากการทดสอบเชิงประจักษ์ ในการสร้างองค์ความรู้ทางสังคม นักวิจัยจะต้องเข้าไปคลุกคลีกับโลกเชิงประจักษ์อย่างใกล้ชิด จะต้องทำการสำรวจตรวจสอบโลกเชิงประจักษ์อย่างระมัดระวัง เพื่อที่จะทำให้เราสามารถมั่นใจได้ว่าความคิดพื้นฐาน ข้อมูล มโนทัศน์ ตลอดจนการตีความของเราถูกต้อง โดยข้อเท็จจริงแล้วโลกเชิงประจักษ์จะต้องนำหน้าระเบียบวิธีเสมอ และไม่มีระเบียบวิธีใดที่เป็นเครื่องมือที่ดีที่สุดเพียงประเภทเดียว การยึดถือระเบียบวิธีใดๆ เพียงประเภทเดียวนั้นจะนำผู้วิจัยเข้าสู่การครอบงำของ "กฎแห่งเครื่องมือ" (law of instrument) ซึ่งหมายถึง แนวโน้มในการนิยามปัญหาในลักษณะที่สามารถตอบได้ด้วยระเบียบวิธีที่เรายึดถือและต้องการใช้เท่านั้น ดังนั้นตัวระเบียบวิธีเองก็จำเป็นได้รับการตรวจสอบจากโลกเชิงประจักษ์เช่นกัน

3. ผู้วิจัยต้องสวมบทบาทของผู้ศึกษา

ตามทัศนะของ Blumer นักวิทยาศาสตร์กายภาพสามารถสวมบทบาทของ "ผู้สังเกตเชิงวัตถุวิสัย" (objective observers) ได้อย่างสมบูรณ์ในการศึกษา ทั้งนี้เพราะว่าอะตอมไม่ได้กระทำต่อสิ่งต่างๆ จากพื้นฐานการตีความของสิ่งเหล่านั้น ในทางตรงข้ามมนุษย์กระทำต่อสิ่งต่างๆ จากพื้นฐานการตีความดังกล่าวไม่ใช่การตีความตาม "สายตา" ของนักวิทยาศาสตร์ ทำให้นักสังคมศาสตร์มีความจำเป็นอย่างยิ่งที่ต้องสวมบทบาทของมนุษย์ผู้ที่กำลังทำการศึกษายู่ ในทางกลับกันหากนักสังคมศาสตร์ยึดถือบทบาทเฉพาะของผู้สังเกตการณ์ ซึ่งเป็นคนนอกในการศึกษาการกระทำของมนุษย์ทั้งหลายแล้ว เขาจะตกอยู่ในภาวะ "อัตวิสัยนิยมที่เลวร้ายที่สุด" เนื่องจากข้อสรุปที่ได้อาจจบลงด้วยการตีความของเขาเองแทนการตีความของผู้ที่กำลังศึกษา

4. ใช้มโนทัศน์เร้าความรู้สึกมากกว่ามโนทัศน์เชิงนิยาม

เพื่อการทำความเข้าใจในประเด็นนี้ เราจะต้องพิจารณาจุดยืนเกี่ยวกับลักษณะการใช้มโนทัศน์ในการศึกษาเชิงวิทยาศาสตร์ ตามความคิด Blumer มโนทัศน์มีลักษณะสำคัญ 3 ประการ คือ ประการแรก มโนทัศน์เป็นตัวอย่างของการรับรู้ของเรา ดังนั้นมโนทัศน์จึงเป็นตัวส่งเสริมการกระทำของเรา ประการที่สอง มโนทัศน์มีเนื้อหาที่รับรู้ได้จึงทำให้เราสามารถเข้าถึงและชี้ให้เห็นเนื้อหาของประการของประสบการณ์ของเรา และเข้าถึงลักษณะร่วมของมันได้ จากกระบวนการสร้างภาชนะนามธรรมเราสามารถแยกแยะและจับยึดถือประสบการณ์บางประการ ซึ่งไม่อาจเข้าถึงได้โดยผ่านการรับรู้เพียงอย่างเดียว ดังนั้นมโนทัศน์จึงเป็นตัวที่ทำให้เราสามารถศึกษาเนื้อหาของประสบการณ์ได้ และประการสุดท้าย มโนทัศน์มีลักษณะเชิงสัญลักษณ์ซึ่งหมายความว่าเราสามารถใช้ร่วมกันได้

จากที่กล่าวมา Blumer จึงเสนอใช้การศึกษาโดยใช้มโนทัศน์เร้าความรู้สึก (sensitizing concept) อันเป็นมโนทัศน์กว้างๆ ที่เพียงแต่ชี้แนะทิศทางต่างๆ ที่นักวิจัยจะต้องสังเกตซึ่งจะมีความยืดหยุ่นปรับให้เชื่อมกับโลกเชิงประจักษ์ได้ตลอดเวลา มากกว่าที่จะใช้มโนทัศน์เชิงนิยาม (definitive concept) ที่จำกัดขอบเขตของความหมายของมโนทัศน์ ซึ่งเป็นการปิดเบือนความเป็นจริงและยังลดลักษณะที่ซับซ้อนของปรากฏการณ์ไปสู่การมองโรเชิงปริมาณ หรือมองข้ามลักษณะในเชิงกระบวนการของความเป็นจริงทางสังคม

5. ใช้ตัวแบบสมมุติฐานเชิงกระบวนการ

เนื่องจากสิ่งที่เป็นประเด็นศึกษาของสังคมศาสตร์ แตกต่างจากวิทยาศาสตร์กายภาพ ดังนั้นจึงต้องใช้ตัวแบบสมมุติฐาน (model of causation) ซึ่งแตกต่างกัน Blumer กล่าวว่า ตัวแบบสมมุติฐาน "เชิง-กลไก" (mechanical models of causation) สามารถใช้ได้วิทยาศาสตร์กายภาพ แต่ในทางสังคมศาสตร์จะต้องใช้สมมุติฐานเชิง "กระบวนการ" (processual models of causation) ตัวแบบสมมุติฐานเชิงกลไกมีสมมติฐานว่า ภายใต้ภาวะการณ์หนึ่งๆ ปัจจัยที่ปรากฏก่อนหน้าชุดหนึ่งจะก่อให้เกิดผลที่สามารถสังเกตได้ชุดหนึ่ง หลักเบื้องต้นของการดำเนินการของตัวแบบดังกล่าว คือ ปรากฏการณ์ที่สังเกตได้ทั้งหมดเป็นผลมาจากปัจจัยที่สามารถระบุได้ชุดหนึ่ง (คือ เป็น "สาเหตุ") ซึ่งปรากฏอยู่ก่อนหน้า ดังนั้นในรูปตรรกะที่อยู่เบื้องหลังตัวแบบนี้ ภารกิจของนักวิทยาศาสตร์ก็คือระบุหรือบ่งชี้ปัจจัยเหล่านี้ ซึ่งภายใต้ภาวะเงื่อนไขที่สามารถระบุได้ก่อให้เกิดผลที่สามารถสังเกตได้ชนิดหนึ่ง

ในทางตรงกันข้ามตัวแบบสมมุฐานเชิงกระบวนการสมมุติธรรมว่า กระบวนการชนิดหนึ่งจะต้องปรากฏขึ้นเสมอ จึงจะทำให้ปรากฏการณ์ที่สามารถสังเกตได้ชนิดหนึ่งๆ เกิดขึ้นได้ ตัวแบบนี้มีหลักอยู่ว่าปรากฏการณ์ที่สังเกตได้ชนิดหนึ่งๆ ถูกผลิตขึ้นมาโดยกระบวนการพัฒนา ซึ่งขั้นตอนแรกๆ มิได้เป็นตัวกำหนดขั้นตอนต่อไปโดยอัตโนมัติ ดังนั้นในรูปของตรรกะของตัวแบบนี้หน้าที่ของนักวิทยาศาสตร์ คือ การค้นหาขั้นตอนต่างๆ ที่จำเป็นต่อการเกิดของปรากฏการณ์นั้น และเมื่อปรากฏแล้วสามารถคงอยู่ต่อไปได้ ซึ่ง Blumer ได้แนะนำว่าการศึกษาปรากฏการณ์ทางสังคมใดๆ ควรจะใช้ตัวแบบสมมุฐานเชิงกระบวนการในการศึกษามากกว่าตัวแบบสมมุฐานเชิงกลไก

จากจุดยืนที่ได้กล่าวมาของ Blumer ทำให้เขาได้พัฒนาระเบียบวิธีการศึกษาแบบธรรมชาติ (method of naturalistic inquiry) ซึ่งเป็นรูปแบบวิธีการศึกษาที่เน้นการให้ความสำคัญกับธรรมชาติของปรากฏการณ์ทางสังคม นั่นคือการศึกษาลักษณะธรรมชาติของมันโดยปราศจากการใช้ระเบียบวิธีที่คาดเดาเอาไว้ล่วงหน้าเข้าไปเป็นตัวบีบบังคับ โดยวิธีการศึกษาตามแบบธรรมชาตินี้สามารถแบ่งออกเป็น 2 ขั้นตอน คือ

1. ขั้นตอนการค้นคว้า (exploration)

นักวิจัยมีภารกิจสำคัญที่สัมพันธ์กัน 3 ประการ คือ ประการแรก นักวิจัยต้องเข้าไปคลุกคลีทำความเข้าใจกับปรากฏการณ์ที่จะศึกษาอย่างใกล้ชิด มากกว่าระยะก่อนการศึกษา ประการที่สอง ต้องมีการพัฒนาและปรับปรุงความแจ่มชัดรัดกุมของการสร้างแนวคิด (conceptualization) ในการศึกษาซึ่งพร้อมที่จะมีการปรับเปลี่ยนได้ตลอดเวลาเมื่อเผชิญกับข้อมูลเชิงประจักษ์ เพื่อสร้างความเทียบเคียงให้กับความคิดที่มีมาก่อนหน้าเกี่ยวกับปรากฏการณ์นั้นๆ ภารกิจสุดท้ายก็คือ นักวิจัยจะต้องให้การพรรณนาอย่างลึกซึ้งเกี่ยวกับปรากฏการณ์ที่เขาทำการศึกษา เนื่องจากความเป็นจริงของปรากฏการณ์ได้อย่างสมบูรณ์ ดังนั้นนักวิจัยจึงต้องใช้ความคิดพื้นฐานทางทฤษฎีเพื่อนำแนวทางและกำหนดขอบเขตของการพรรณนาปรากฏการณ์ทางสังคมที่ทำการเสมอ

นอกจากนี้เพื่อเป็นการสร้างความคุ้นเคยกับเชิงโลกเชิงประจักษ์ที่เราทำการศึกษา โดยเฉพาะ "โลกมืด" (unrespectable view of society) หรือโลกที่ไม่ได้รับการยอมรับจากโลกโดยชอบธรรม (respectable view of society) พงษ์สวัสดิ์ สวัสดิพงษ์ (2538 : 9) ได้ให้หลักการศึกษาคความเบี่ยงเบนตามแนวธรรมชาติซึ่งเป็นสิ่งสำคัญที่ต้องคำนึงถึง โดยมีหลักการศึกษาดังนี้

- 1) เปิดโอกาสให้เข้าสู่ "โลกปิด" ของผู้เบี่ยงเบนและทำการศึกษาโดยมีรากฐานมาจากโลกเหล่านั้น ไม่ว่าจะเป็นบ้านช่อง ช้างถนน คู่ง โรงแรม โรงพยาบาลโรคจิต บาร์ คลับ ผับ เลาน์ หรือสถานี่ตำรวจก็ตาม
- 2) มีความถูกต้องแม่นยำและเชื่อถือได้เพียงพอที่จะสามารถใช้เป็นรากฐานสำหรับการศึกษาก้าวต่อไปในอนาคต
- 3) มีรากฐานอยู่ในรูปของทฤษฎีที่พยายามอธิบายและจัดระเบียบสิ่งทีทำการสังเกต
- 4) ให้ความสนใจอย่างจริงจังและพยายามทำความเข้าใจจากจุดยืนของพวกเขาเอง
- 5) ให้ความสำคัญกับผู้เข้าร่วมทุกฝ่ายในกระบวนการปฏิสังสรรค์เชิงการประทับตรา ไม่ว่าจะเป็นครอบครัว เพื่อนฝูง ตำรวจ จิตแพทย์ หรือเพื่อนบ้าน ฯลฯ

2. ขั้นตอนการพินิจสอบสวน (inspection)

เป็นการนำเอาข้อมูลเชิงพรรณนาที่ได้จากการค้นคว้ามาวิเคราะห์ในรายละเอียด โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อจะพัฒนาความคิดรากฐานทางทฤษฎีและความสัมพันธ์ทั้งหลายที่ผลการค้นคว้าชี้ให้เห็นว่ามีความสำคัญต่อประเด็นปัญหาที่ศึกษา ขั้นตอนนี้จึงประกอบไปด้วยภารกิจที่สัมพันธ์กัน 2 ประการ คือ การพัฒนามโนทัศน์และการสร้างข้อเสนอเชิงทฤษฎี

การพัฒนามโนทัศน์ตามหลักการของ Blumer คือ การศึกษาตัวอย่างเชิงประจักษ์ต่างๆ ที่ได้รับการชี้แนะจากความคิดพื้นฐานการแสดงออกที่มีลักษณะเฉพาะพิเศษเพื่อที่จะค้นหาลักษณะร่วมเชิงการวิเคราะห์ โดยเริ่มจากการทำการเปรียบเทียบตัวอย่างเชิงประจักษ์ต่างๆ แล้วจึงดึงหรือกรองลักษณะร่วมเชิงการวิเคราะห์ของตัวอย่างเหล่านั้นออกมา หลังจากที่ค้นพบลักษณะร่วมของความคิดพื้นฐานแล้ว (ซึ่งก็คือมโนทัศน์เรารู้สึกที่ค้นพบ) นักวิจัยจะทำการเปรียบเทียบกับตัวอย่างเชิงประจักษ์อื่นๆ กับมโนทัศน์ดังกล่าว เพื่อทำการพัฒนาและปรับปรุงความแจ่มชัดรัดกุมของลักษณะร่วมเชิงการวิเคราะห์ของมันต่อไป กระบวนการนี้จะดำเนินการต่อไปจนกระทั่งการตรวจสอบตัวอย่างเชิงประจักษ์อื่นๆ ที่อยู่ภายใต้ขอบข่ายความคิดพื้นฐานไม่ได้นำไปสู่การเปลี่ยนแปลงมโนทัศน์นั้นๆ อีกต่อไป ผลที่ได้ก็คือ มโนทัศน์เรารู้สึกที่พัฒนาแล้วนั่นเอง

สำหรับภารกิจในขั้นต่อไปก็คือ การสร้างของข้อเสนอเชิงทฤษฎี โดยการเชื่อมมโนทัศน์เข้าด้วยกัน ซึ่งนักวิจัยต้องแยกแยะความสัมพันธ์ชุดต่างๆ ระหว่างความคิดพื้นฐานทางทฤษฎี ซึ่งได้รับ

การชี้แนะหรือปรากฏให้เห็นในระหว่างขั้นตอนการค้นคว้า ภารกิจนี้คล้ายคลึงกับกระบวนการที่ใช้การพัฒนาโน้ตค้นคว้า คือ ขั้นแรกนักวิจัยจะต้องตรวจสอบตัวอย่างความสัมพันธ์เชิงประจักษ์ต่างๆ ระหว่างตัวอย่างเชิงประจักษ์ของความคิดพื้นฐานที่เขามีอยู่ ขึ้นต่อไป คือ การเปรียบเทียบตัวอย่างความสัมพันธ์ระหว่างความคิดพื้นฐานเกิดขึ้นจริง และจากการที่นักวิจัยทำการแยกแยะลักษณะความสัมพันธ์แบบต่างๆ ออกมาให้ชัดเจน ขั้นตอนสุดท้าย นักวิจัยจะทำการเปรียบเทียบตัวอย่างความสัมพันธ์ที่ค้นพบเพื่อที่จะพัฒนาและปรับปรุงให้มันมีความแจ่มชัดรัดกุมมากยิ่งขึ้น เมื่อการตรวจสอบตัวอย่างของความสัมพันธ์อื่นๆ ไม่ได้นำไปสู่การเปลี่ยนแปลงแบบแผนความสัมพันธ์นั้นแล้ว ถือได้ว่านักวิจัยได้แยกแยะความสัมพันธ์นั้นๆ ได้อย่างชัดเจน

กล่าวโดยสรุป ระเบียบวิธีการศึกษาตามธรรมชาติมีความสมบูรณ์ในเชิงตรรกะ ในแง่ที่เป็นทั้งวิธีการค้นหาและวิธีการพิสูจน์ทฤษฎีในขณะเดียวกัน โดยในระหว่างขั้นพินิจสอบสวนนักวิจัยทำการสร้างข้อเสนอเชิงทฤษฎีโดยการเปรียบเทียบโครงร่างความคิดกับข้อมูลเชิงพรรณนาได้ในระหว่างขั้นตอนการค้นคว้า นั่นคือ ข้อเสนอทางทฤษฎีที่นักวิจัยค้นพบได้รับการทดสอบเชิงประจักษ์มาแล้วอย่างน้อยหนึ่งครั้ง และผลการศึกษาเป็นการค้นพบทฤษฎีที่เรียกว่า "grounded theory" คือ เป็นการสร้างทฤษฎีที่มีรากฐานมาจากข้อมูลเชิงประจักษ์นั่นเอง (Glaser and Strauss 1967 อ้างใน ปุรินทร์ นาคสิงห์ 2547 : 57-59)

สำหรับ Norman K. Denzin (1970) เป็นอีกท่านหนึ่งที่เสนอระเบียบวิธีการศึกษาที่เรียกว่า "พฤติกรรมนิยมแบบธรรมชาติ" เขาได้เสนอสมมติธรรมเบื้องต้นสำหรับการศึกษาในวิธีนี้ว่า

1. ความเป็นจริงทางสังคมที่เป็นที่รับรู้และเข้าใจกันนั้น เป็นผลิตผลจากสังคม ซึ่งบุคคลได้ให้ความหมายหรือนิยามสถานการณ์ดังกล่าวจากการปฏิสังสรรค์ทางสังคม
2. มนุษย์สามารถที่จะสะท้อนภาพของพฤติกรรมตนเองทางจิตหรือทางความคิด ทำให้มีความสามารถในการแต่งรูปแบบทางพฤติกรรมทั้งของตนเองและคนอื่นๆ
3. ในตำแหน่งที่บุคคลสวมจุดยืนของตนเอง และใช้จุดยืนในการนิยามหรือตีความหมายของพฤติกรรมบุคคลอื่น ภายในการปฏิสังสรรค์นั้นจะเกี่ยวข้องกับการใช้สัญลักษณ์ คำความหมาย และภาษา ดังนั้นในบางครั้งการปฏิสังสรรค์จึงไม่สามารถที่จะทำนายได้

Denzin เห็นว่า ภายในโลกทางสังคม วัตถุต่างๆ ไม่ได้มีความหมายโดยตัวของมันเอง แต่ความหมายของวัตถุขึ้นอยู่กับบริบทการนิยามความหมายและการกระทำของมนุษย์ที่มีต่อสิ่งนั้นๆ ซึ่งกระบวนการนิยามวัตถุหรือสถานการณ์สามารถเปลี่ยนแปลง และสร้างค่านิยามอันใหม่ได้ตลอดเวลา จากประสบการณ์การปฏิสังสรรค์ นอกจากนี้การทำความเข้าใจถึงพฤติกรรมที่หลากหลายของบุคคลจากสัญลักษณ์ที่มีความซับซ้อนไม่ว่าจะเป็นคำพูด ภาษา ท่าที (gesture) การดำเนินชีวิต และรูปแบบของการแต่งกาย จะสะท้อนให้เห็นภาพพจน์ (image) และมโนทัศน์เกี่ยวกับตนเองของเขา ซึ่งสัญลักษณ์ดังกล่าวเหล่านี้จะถูกนำเข้าสู่กระบวนการปฏิสังสรรค์และการตีความสัญลักษณ์ด้วย

จากสมมติธรรมและแนวคิดเบื้องต้นดังกล่าว Denzin ได้ให้ประเด็นหลักสำหรับระเบียบวิธีวิจัยตามลักษณะของพฤติกรรมนิยมแบบธรรมชาติ เพื่อใช้วิเคราะห์ความเป็นจริงทางสังคมจากจุดยืนของผู้ถูกศึกษาและทำความเข้าใจความหมายของสิ่งต่างๆ ภายในกระบวนการปฏิสังสรรค์ดังต่อไปนี้

1. สำหรับการศึกษาวิจัยนั้น เพื่อให้เห็นกระบวนการให้ความหมายและแบบแผนของความสัมพันธ์ต่างๆ ระหว่างสัญลักษณ์กับพฤติกรรมที่เกิดขึ้นในการปฏิสังสรรค์ ผู้วิจัยจะต้องนำเอาสัญลักษณ์ และการปฏิสังสรรค์มาเชื่อมโยงกัน

2. ผู้วิจัยต้องมองโลกทางสังคมและพิจารณามโนทัศน์ต่างๆ จากจุดยืนของผู้ถูกศึกษา โดยเข้าสวมบทบาท ทศนคติ และความคิดของผู้ถูกศึกษามากกว่าที่จะมองโลกจากจุดยืนของผู้วิจัยเอง ซึ่งได้จากผู้ที่เขากำลังศึกษาเข้ากับมโนทัศน์ทางวิทยาศาสตร์ที่เกี่ยวกับความเป็นจริงดังกล่าว

3. เพื่อการศึกษาถึงความสัมพันธ์ระหว่างโครงสร้างสังคมและพฤติกรรม ผู้วิจัยจะต้องเชื่อมโยงสัญลักษณ์ และการนิยามต่างๆ ของผู้ถูกศึกษาเข้ากับความสัมพันธ์ภายในกลุ่มทางสังคมต่างๆ ที่มีอิทธิพลต่อมโนทัศน์ทั้งหลายของเขา

4. การปฏิสังสรรค์ระหว่างกันภายในสังคม จะมีความแตกต่างกันตามสิ่งแวดล้อมและสถานการณ์ ดังนั้นผู้วิจัยต้องสังเกตและบันทึกถึงสภาพแวดล้อมเชิงพฤติกรรมในการปฏิสังสรรค์ และลักษณะของการเปลี่ยนแปลงสถานการณ์เฉพาะดังกล่าวที่สามารถเกิดขึ้นได้อย่างเป็นวิทยาศาสตร์

5. ระเบียบวิธีวิจัยต้องแสดงให้เห็นถึงรูปแบบของพฤติกรรมทั้งในแง่ของความคงที่และในแง่ของกระบวนการที่มีการเปลี่ยนแปลง

6. ทำการวิจัยทางสังคมก็ถือว่าเป็นกระบวนการปฏิสังสรรค์สัญลักษณ์อย่างหนึ่ง เนื่องจากลักษณะนิสัยส่วนตัวของวิจัย การนิยามเกี่ยวกับวิธีการวิจัย ค่านิยม และอุดมการณ์ของผู้วิจัยและเป็นส่วนหนึ่งของกิจกรรมการวิจัยที่เขากระทำต่อสิ่งแวดล้อม โดยผ่านระเบียบวิธีวิจัยที่เขาได้เลือก

7. มโนทัศน์ที่เหมาะสมของการศึกษาวิจัย คือ มโนทัศน์เร้ารู้สึก (sensitizing concepts) ซึ่งเป็นมโนทัศน์ที่มีความยืดหยุ่น ไม่มีลักษณะตายตัวหรือเฉพาะเจาะจงเพื่อใช้เป็นมาตรฐานแน่ชัดในการศึกษา แต่จะให้กรอบแนวคิดกว้างๆ สำหรับนำไปอ้างอิง และเป็นแนวทางในการเข้าถึงตัวอย่างเชิงประจักษ์ โดยการจัดระบบปรากฏการณ์สังคมที่มโนทัศน์เร้ารู้สึกครอบคลุมถึงแล้วพยายามหาลักษณะร่วมของปรากฏการณ์นั้นๆ ทั้งนี้เนื่องจากปรากฏการณ์ทางสังคมทั้งหลายมีลักษณะแตกต่างกันออกไป มีความหลากหลายและไม่คงที่ จึงไม่สามารถจะใช้มโนทัศน์ที่กำหนดปรากฏการณ์ทางสังคมที่แน่นอนได้ (Denzin 1970 อ้างในบงกชมาศ เอกเอี่ยม, 2532 : 62-63)

ดังนั้นกล่าวโดยสรุปได้ว่า การศึกษาพฤติกรรมนิยมแบบธรรมชาติ หมายถึง การผูกพันตนเองเข้าโลกของธรรมชาติของมนุษย์ที่ต้องการศึกษาอย่างจริงจัง และพยายามเข้าใจโลกของเขาจากจุดยืนของเขาเอง โดยมีรากฐานจากแนวคิดทางทฤษฎีที่ช่วยในการอธิบายปรากฏการณ์ ซึ่งการศึกษาลักษณะนี้เราต้องตระหนักถึงว่ามนุษย์มีความสามารถในการมองสังคม และนิยามความหมายให้กับปรากฏการณ์แตกต่างกันไปตามสถานการณ์ เพราะฉะนั้นการกระทำของบุคคลจึงแตกต่างกันไปตามสถานการณ์ทั้งหลายที่เขาได้กำหนด

โดยสรุปจากที่กล่าวมาข้างต้นถึงรูปแบบในการศึกษาในงานวิจัยคุณภาพ ทั้งวิธีการศึกษาแบบธรรมชาติ (naturalistic inquiry) และวิธีการศึกษาแบบพฤติกรรมแบบธรรมชาติ (nationalistic behavior) มีหลักการสำคัญร่วมกันดังนี้

1. เป็นวิธีค้นหาความจริงโดยไม่ตั้งเอาเหตุการณ์หนึ่งๆ ออกจากสภาพแวดล้อมตามความเป็นจริงของมัน แต่พยายามวิเคราะห์ความสัมพันธ์ของเหตุการณ์กับสภาพแวดล้อมหรือระบบทั้งหมด เพื่อให้เกิดความเข้าใจต่อแง่จากการเห็นภาพรวมหลายมิติ

2. ในการหาความเป็นจริงนั้นใช้วิธีการสัมภาษณ์ สังเกตโดยเข้าไปมีส่วนร่วมและการจดบันทึกทุกสิ่งที่เกิดขึ้น ซึ่งเป็นกระบวนการที่กินเวลานาน ระหว่างที่เฝ้าสังเกต สอบถาม และจดบันทึกนั้น ผู้วิจัยจะเลือกเหตุการณ์ที่สำคัญหรือประเด็นที่สนใจขึ้นมาวิเคราะห์ความสัมพันธ์กับเหตุการณ์ทั้งหมดแล้วตีความหมาย

3. การวิจัยนี้ให้ความสำคัญแก่ข้อมูลประเภทอัตชีวประวัติ โลกทัศน์ ความรู้สึกนึกคิด ความคาดหวัง ฯลฯ มาประมวลเข้าด้วยกัน และเน้นการตีความหมายในฐานะเป็นเกณฑ์กำหนดแนวทางพฤติกรรมของบุคคลตามลักษณะของปฏิสังสรรค์สัญลักษณ์นิยม

4. เนื่องจากการวิจัยนี้ศึกษารายละเอียดของเหตุการณ์หนึ่งๆ ตลอดจนสภาพแวดล้อมของมัน ทำให้มีตัวแปรเป็นจำนวนมากในการวิจัย นอกจากนั้นผู้วิจัยจะต้องเข้าไปติดต่อกับผู้วิจัยด้วยตนเอง ไม่ผ่านสื่อกลางใดๆ จึงต้องทำกับกลุ่มตัวอย่างขนาดเล็กและทำการวิจัยอย่างต่อเนื่อง

5. สำหรับการวิเคราะห์ข้อมูลจะใช้หลักตรรกวิทยาชนิดอุปนัย (Induction) เป็นสำคัญ โดยใช้กระบวนการวิเคราะห์และสังเคราะห์ที่เกี่ยวข้องไปยังทฤษฎีเพื่อ “ให้ความหมาย” แก่ข้อมูลที่ได้มา (บงกชมาศ เอกเจียม 2532 : 59-60)

กลุ่มตัวอย่างที่ศึกษา

กลุ่มตัวอย่างในการศึกษาค้างนี้ คือ หญิงที่เป็นเมียน้อย โดยกลุ่มตัวอย่างที่เป็นเมียน้อยที่มีวิถีชีวิตภายใต้โลกของเมียน้อยไม่ต่ำกว่า 3 ปี เนื่องจากการเก็บข้อมูลภาคสนามเบื้องต้นพบว่าระยะเวลาเผชิญกับปัญหาของ “เมียน้อย” แต่ละบุคคล มีช่วงเวลาซ้ำเร็วที่ประสบกับปัญหาในชีวิตแตกต่างกัน บางคนเผชิญกับปัญหาเพียงด้านใดด้านหนึ่งในช่วงระยะเวลา 1-2 ปีแรก หรือประสบปัญหาครบทุกด้านในช่วงแรกของการตัดสินใจ หรือบางคนช่วง 1-2 ปีแรกไม่พบปัญหาใดๆ เลย ดังนั้นช่วงระยะเวลาของวิถีชีวิตโลกของเมียน้อยไม่ต่ำกว่า 3 ปี จึงเป็นช่วงระยะเวลาที่เหมาะสมกับการศึกษา อันสะท้อนให้เห็นการปรับตัวการจัดการการเข้าสู่ภาวะ “เมียน้อย” ได้ดี โดยการศึกษานี้มีกลุ่มตัวอย่าง จำนวนทั้งสิ้น 7 คน คุณลักษณะของกลุ่มตัวอย่างมีสถานภาพทางเศรษฐกิจและสังคมที่ไม่แตกต่างกันมากนัก กลุ่มตัวอย่างอาศัยอยู่ใน อ.เมือง จ.กาญจนบุรี เป็นภูมิลำเนาที่ผู้วิจัยอาศัยอยู่ซึ่งผู้วิจัยสามารถเข้าไปศึกษาเก็บข้อมูลได้อย่างต่อเนื่อง โดยกลุ่มตัวอย่างแต่ละคนมีความยินดีที่จะให้ข้อมูลแก่ผู้วิจัยทุกประเด็น

การเข้าถึงกลุ่มตัวอย่าง

ในการค้นหาแหล่งข้อมูลและกลุ่มตัวอย่าง แบ่งออกเป็น 4 ขั้นตอน

ขั้นตอนแรก การค้นพบกลุ่มตัวอย่าง

สภาพสังคมไทยโดยทั่วไปมักดูถูกเหยียดหยาม ประณามหญิงที่เป็น “เมียน้อย” การให้ความยอมรับต่อพวกเธอก็ไม่ดีเท่าที่ควร ดังนั้นการแสดงตนและการเปิดเผยตนเองว่าเป็น “เมียน้อย” ต่อที่สาธารณะ จึงเป็นเรื่องยากที่บุคคลในสังคมยอมรับหญิงที่เป็น “เมียน้อย” และมีทัศนคติหรือปฏิกิริยาเชิงบวกต่อพวกเธอ ในการศึกษาและการค้นหากลุ่มตัวอย่างว่าบุคคลใดเป็นหรือไม่ (เมียน้อย) จึงเป็นเรื่องที่ค่อนข้างลำบาก

แต่เนื่องจากผู้วิจัยเติบโตและอาศัยอยู่ที่ จ.กาญจนบุรี (สถานที่เก็บข้อมูล) มาตั้งแต่เด็ก ทำให้ผู้วิจัยรู้จักและคุ้นเคยกับบุคคลในท้องที่พอสมควร และมีความสัมพันธ์ที่สนิทสนมกับบุคคลที่เป็นที่รู้จักอย่างกว้างขวางท่านหนึ่ง ซึ่งจะเป็นผู้ให้ข้อมูลหลัก (key informant) ในขั้นแรก โดยผู้วิจัยนำเรื่องที่จะศึกษาปรึกษากับ key informant เพื่อขอคำแนะนำจากท่าน และอธิบายเหตุผล วัตถุประสงค์ของการศึกษาอย่างชัดเจน เนื่องจากหัวข้อที่ผู้วิจัยจะศึกษานั้นเป็นเรื่องที่ค่อนข้างละเอียดอ่อนทางความรู้สึกของผู้ถูกศึกษา อาจส่งผลในเชิงลบต่อ key informant และผู้วิจัยได้ จากนั้น key informant เป็นผู้นำผู้วิจัยรู้จักกับกลุ่มตัวอย่าง โดยเริ่มจากการแนะนำผู้วิจัยกับกลุ่มตัวอย่าง ในกรณีกลุ่มตัวอย่างที่สามารถพูดคุยได้อย่างเปิดเผย ผู้วิจัยก็เปิดเผยตนเองกับสิ่งที่ศึกษากับกลุ่มตัวอย่าง อธิบายและสร้างความเข้าใจต่อเรื่องที่ศึกษาโดยไม่นำความคิดเห็นส่วนตัวหรือความคิดเห็นของบุคคลโดยทั่วไปในสังคมไปตัดสินพวกเขา ในขณะที่ผู้วิจัยอยู่ในฐานะของผู้รับฟังและที่ปรึกษาของกลุ่มตัวอย่าง ส่วนกรณีกลุ่มตัวอย่างที่ไม่สามารถพูดคุยได้อย่างเปิดเผยและยังไม่ยอมรับหรือไม่ชอบให้บุคคลอื่นพูดว่าตนเองเป็น “เมียน้อย” ในขั้นแรกผู้วิจัยเลี่ยงการพูดคุยในสิ่งที่ศึกษา อาศัยการสร้าง ความคุ้นเคยทำความรู้จักสนิทสนมจนเกิดความไว้วางใจเสียก่อน จึงสัมภาษณ์แบบเจาะลึกทั้งนี้ทั้งนั้นผู้วิจัยได้ชี้แจงอธิบายให้กลุ่มตัวอย่างเข้าใจในสิ่งที่ศึกษาว่า การศึกษาครั้งนี้มิได้ตัดสินว่าการเป็นเมียน้อยดีหรือไม่ดีอย่างไร และรายละเอียดเกี่ยวกับข้อมูลส่วนตัวต่างๆ อาทิเช่น ชื่อของกลุ่มตัวอย่างจะใช้ชื่อสมมติ เป็นต้น ในการศึกษาและเข้าถึงกลุ่มตัวอย่างในการศึกษาครั้งนี้ได้นำหลักการ ศึกษาแบบธรรมชาติ (naturalistic inquiry) เป็นแนวทางในการเข้าถึงกลุ่มตัวอย่างและการเก็บรวบรวมข้อมูล

ขั้นตอนที่สอง การเข้าถึงกลุ่มตัวอย่างให้มากพอกับการศึกษาและข้อมูล

นอกจากการแนะนำกลุ่มตัวอย่างจาก key informant แล้ว จำนวนกลุ่มตัวอย่างที่เพิ่มขึ้นนั้น ได้โดยอาศัยเทคนิค snowball จากการแนะนำต่อกันของกลุ่มตัวอย่างที่ได้ในขั้นแรก แต่ลักษณะการแนะนำต่อกันของกลุ่มตัวอย่างที่ศึกษานี้แตกต่างจากกลุ่มการศึกษาเรื่องหมอนวด กะเทย หรือ ไฮสตั ฯลฯ ตรงที่กลุ่มดังกล่าวนี้มีลักษณะเป็นเครือข่ายรู้จักกันในกลุ่ม ดังนั้นการแนะนำต่อกัน เป็นเรื่องค่อนข้างง่ายเหมือนกับแนะนำเพื่อนต่อกัน แต่เมื่อน้อยไม่ได้มีลักษณะเครือข่าย เช่นเดียวกันกับข้างต้น ดังนั้นลักษณะการแนะนำต่อกันจะเป็นลักษณะของบอกต่อกันว่าบุคคลใดบ้างที่เป็น จากนั้นผู้วิจัยนำไปปรึกษากับ key informant ว่ารู้จักหรือไม่ หาก key informant รู้จักก็แนะนำผู้วิจัยทำเช่นเดียวกับขั้นตอนแรก แต่ถ้า key informant ไม่รู้จักผู้วิจัยพยายามหาช่องทางอื่นในการเข้าถึงกลุ่มตัวอย่าง

ขั้นตอนที่สาม การเลือกกลุ่มตัวอย่าง

เมื่อได้กลุ่มตัวอย่างมาจำนวนหนึ่ง และได้สัมภาษณ์กลุ่มตัวอย่างในระดับหนึ่งแล้ว ทำให้ผู้วิจัยทราบข้อมูลในระดับเบื้องต้นของกลุ่มตัวอย่างว่ามีลักษณะอย่างไร ทำการคัดเลือกกลุ่มตัวอย่างที่มีคุณลักษณะทางด้านเศรษฐกิจและสังคมที่ใกล้เคียงกัน การอยู่ในโลกของเมียน้อยที่ไม่ห่างแตกต่างกันมากนัก ที่สำคัญคือทำให้ความร่วมมือและมีเวลาพอที่พูดคุยสัมภาษณ์อย่างเจาะลึก

ขั้นตอนที่สี่ การทำวิจัยกับกลุ่มตัวอย่าง

ในการวิจัยครั้งนี้ แม้ว่ากลุ่มตัวอย่างที่ศึกษาจะยินดีให้ความร่วมมือในการศึกษาวิจัยเป็นอย่างมาก แต่สิ่งที่สำคัญที่สุดในการวิจัย คือ จรรยาบรรณของผู้วิจัยที่ต้องเก็บรักษาข้อมูลส่วนตัวของผู้ถูกศึกษาไว้อย่างดีที่สุด ดังนั้นในการรายงานครั้งนี้จึงต้องปกปิดชื่อจริง สถานที่ทำงาน หรือเนื้อหาอื่นๆ ที่พาดพิงไปถึงตัวผู้ถูกศึกษาและ key informant เพื่อรักษาชื่อเสียงของผู้ถูกศึกษาและ key informant